

СТАТИИ

**м-р Маре Анчева,
Генерален секретар на
Синдикатот на индустрија, енергетика
и рударство на Македонија, Скопје**

**Осврт на влијанието на економската криза
врз материјално-социјалната положба на
работниците во металната, електроиндустријата и
рударството во Македонија**

Резиме

Глобалната економска криза во Македонија најтешко го погоди секторот на рударството и преработувачката индустрија, а во нејзини рамки особено производството на метали, делови за автомобилската, електро и текстилната индустрија. Со падот на физичкиот обем на производството, почнувајќи од октомври 2008 година, работодавачите се одлучија за примена на различни мерки за намалување на трошоците, а најчесто за намалување на бројот на вработени од деловни причини, примена на мерката „принуден одмор“, намалување на договорените износи на платите, надоместоците и додатоците на плата, итн. Овие мерки не можеа реално да придонесат за саканото намалување на вкупните трошоци, со оглед на релативно ниското учество на трошоците за трудот во структурата на вкупните трошоци во овие дејности, но придонесоа за влошување на материјално-социјалната положба на работниците.

Глобалната криза ја погоди македонската економија во одреден обем, но нејзиното влијание на влошувањето на материјалната и социјална положба на работниците и намалувањето на нивната куповна моќ, секако, влијае мултипликативно врз обемот на вкупните последици. Во овој осврт на влијанието на економската криза врз

материјално-социјалната положба на работниците во металната, електроиндустријата и рударството се дава приказ на:

- Намалувањето на бројот на вработените во споменатите индустриски оддели и групи во последните 10 месеци;
- Социјалните, општествените и економските последици од намалувањето на вработените во овој дел од реалниот сектор;
- Движењето на примањата на вработените во истиот период;
- Куповната моќ на исплатените просечни плати на ниво на оддел/пододдел.

Тука е даден емпириски приказ заснован (покрај врз официјалните статистички показатели) врз сознанијата и информациите со кои располага Синдикатот на индустрија, енергетика и рударство на Македонија, во кој се организирани значителен дел од вработените во овие дејности.

Клучни зборови: економска криза; индустриски оддел/пододдел; метална индустрија; електроиндустрија, рударство; физички обем на производство; плати; примања; потрошувачка кошница; куповна моќ; бруто општествен производ.

Влијанието на глобалната економска криза, која започна во финансиските сектори, а потоа се пренесе врз реалниот сектор, во Македонија се почувствува, пред сè, во вториов. Иако сигналите за влијанието на кризата, веројатно, можеле да се препознаат претходно, за граѓаните, а особено за работниците во дејностите од индустриското производство и рударството, сè започна многу неочекувано, на почетокот на октомври 2008 година. Најпрво дојде до драстично намалување на физичкиот обем на производство, односно целосно прекинување на процесот во поединечни случаи, особено во производството на основни метали, електроиндустријата и делови од рударството. Тоа беше, пред сè, последица на енормен пад на побарувачката за производите кои се произведуваат кај нас, проследен со исто таков пад на цените на производите. Ваквата состојба се одржуваше во текот на целата година, иако дел од претпријатијата

почувствуваа мали знаци на подобрување по првата половина на 2009 година како зголемување на пазарните цени, но не и на побарувачката. Во средината на третиот квартал изгледаше како пазарот да се стабилизира, но веќе во октомври, стопанските комори во име на работодавачите упатија нови пораки до Владата дека состојбата е далеку од стабилна и ќе треба повеќе време и дополнителни мерки за враќање на позициите од пред почетокот на кризата. Во меѓувреме, уште еден поголем работодавач од металургијата го прекина производството, а се најавуваат и натамошни негативни трендови и непопуларни мерки кај друг, исто така, голем работодавач. Со оглед на тоа што изнуденото намалување на физичкиот обем на производство е факторот кој понатаму предизвикува други последици, да ја погледнеме прво таа состојба, прикажана во следната табела во подделите од металната, електроиндустријата и одделот рударството.

Табела 1: Индекси на индустриското производство

Сектор	структура	<u>IX.09</u> IX.08	<u>I-IX.09</u> I-IX.08	<u>I-IX.09</u> ø 2005	<u>2008</u> 2007
	Вкупно во РМ	100	90.2	121.1	105.5
B	Вадење руда и камен	3.85	97.6	127.8	109.9
27	Производство на основни метали	11.24	64.6	74.4	93.4
28	Производство на метални производи	3.25	109.3	101.7	276.9
29	Производство на машини и уреди	1.39	98.6	76.4	119.1
31	Производство на електрични машини и апарати	3.47	59.2	79.6	75.2
34	Производство на моторни возила, приколки	1.05	77.5	59.0	28.6
35	Производство на други сообраќајни средства	1.14	143.8	44.0	60.1
	Вкупно овие сектори	25.39			

Извор: Државен завод за статистика, Соопштение 6.1.9.63 од 27.10.2009 година

Може да се забележи дека во подделите на индустријата кои учествуваат во вкупната структура со преку 25% во деветте месеци од 2009 година, споредено со истиот период во 2008 година, има намалување на физичкиот обем на производството од 12.4%, до 56%, при што се најголеми падовите кај производството на основни метали и производството на делови за сообраќајни средства, додека единствено е забележан пораст од 1.7% во производството на метални производи. Со падот на

производството на основни метали, значително се намалува извозниот потенцијал на земјата и очекуваните девизни приливи во платниот биланс, со оглед на мошне високото учество на оваа индустрија во вкупните девизни приливи на земјата. Намалувањето на физичкиот обем на производството доведе до намалување на бројот на вработените во овие дејности, што се гледа од движењето на индексите на бројот на вработени, дадени во следната табела:

Табела 2: Индекси на бројот на вработени во индустријата

шифра	Пододдел	<u>IX.09</u> <u>IX.08</u>	<u>I-IX.09</u> <u>I-IX.08</u>	<u>2008</u> <u>2007</u>	<u>I-IX.09</u> <u>vs 2005</u>
	ВКУПНО во РМ	90.4	93.7	99.0	85.7
В	Вадење руда и камен	87.1	90.5	91.7	77.8
27	Производство на основни метали	72.2	82.8	109.6	88.8
28	Производство на метални производи	92.8	90.9	102.6	103.4
29	Производство на машини и уреди	95.0	96.8	104.0	104.7
31	Производство на електрични машини и апарати	87.6	89.8	93.5	77.4
34	Производство на моторни возила, приколки	80.7	86.4	95.1	45.7
35	Производство на други сообраќајни средства	78.8	84.3	102.4	86.8

Извор: Државен завод за статистика. Соопштение 6.1.9.64 од 29.10.2009 година

Соочени со потребата од итно намалување на фиксните трошоци, работодавачите се одлучија за примена на различни мерки, а најчесто за намалување на бројот на вработени од деловни причини, примена на мерката „принуден одмор“, намалување на договорените износи на платите, надоместоците и додатоците

на плата, итн. Овие мерки не можеа реално да придонесат за саканото намалување на вкупните трошоци, со оглед на релативно ниското учество на трошоците за трудот во структурата на вкупните трошоци во овие дејности (во производството на основни метали, на пример, трошоците за вработените во вкуп-

ните трошоци учествуваат од 3%, до 7%), но придонесоа за влошување на материјално-социјалната положба на работниците и енормно зголемување на несигурноста за работното место, воопшто, и за очекуваните приходи на краток рок. Тоа што намалувањето на бројот на вработените е сразмерно помало од намалувањето на физичкиот обем на производството, меѓу другото, е резултат и на енормните напори што ги вложи Синдикатот, кој во изминатиот период, како прв приоритет го постави зачувувањето на работните места. За жал, психолошкото влијание и стравот за работното место овозможија поедини работодавачи,

злоупотребувајќи ја кризата како изговор за примена на некоја од наведените мерки, истото да го сторат на многу полесен начин, отколку во нормални услови. Такви случаи се забележани во производството на метални производи, каде при зголемен обем на производство е намален бројот на вработените. Притоа, ваквите случувања се особено карактеристични за работодавачите каде работниците не се организирани.

Висината на просечните бруто и нето плати (со сите додатоци) во опсервираните индустриски пододдели е дадена во следната табела:

Табела 3: Движење на платите

Пододдел	I-IX.09 нето	I-IX.09 бруто	I-IX.09/ I-IX.08 нето	I-IX.09/ I-IX.08 бруто	% на кошничката од платата	* Индекс на SIER
Вадење руда од метал	21.595	32.595	97.3	90.4	58,2	
Вадење други руди и камен	18.303	27.416	116.5	108.5	68,7	96,8
Производство на основни метали	17.736	26.477	93.7	86.4	70,9	
Производство на метални производи	11.620	17.210	124.4	108.6	108.2	92,6
Производство на машини и уреди	15.652	23.537	124.7	117.0	80,3	99,3
Производство на електрични машини и апарати	14.832	22.005	122.9	112.7	84,7	97,1
Производство на моторни возила, приколки	13.004	19.159	118.0	107.0	96,6	91,4
Производство на други сообраќајни средства	16.179	24.700	116.4	110.9	77,7	94,6
Просечна плата во РМ	19.886	29.835	126.1	116.2	63,2	
Вредност на потрошувачката кошничка	април	мај	јуни			
	12.730	12.992	11.986			

Извор: Државен завод за статистика, Соопштенија

број 4.1.9.79 и 4.1.9.80 од 24.11.2009 и 4.1.9.62 од 09.09.2009

* Извори на СИЕР

Овие податоци создаваат привид за порастот на просечните примања, што не соодветствува со реалноста. Имено, споредувањето со претходната година, во случајов не е индикатор за вистинско зголемување на примањата, со оглед на промената на регулативата од почетокот на годинава и вклучувањето на трошоците поврзани со работата (т.н. „хранарина“ и надомест на трошоци за превоз) во платата. Кога е во прашање приватниот сектор, мора да се имаат предвид следните индикатори:

- ◆ Има работодавачи кај кои се организирани исхраната и/или превозот и работодавачи кај кои тие не се организирани;
- ◆ Кај работодавачите со организирани исхрана и/или превоз не се манува ништо во исплатата на платите, а кај оние кои исплаќале надомест на трошоци за овие намени, истите требаше да се вградат во платите;
- ◆ Висината на вградените износи во платите е различна кај различни работодавачи, заради немање стриктна регулатива за приватниот, како за јавниот сектор, а зависно организираноста и моќта на работниците да се изборат за задржување на нивото на примањата.

Од наведените причини, просеците не се добар индикатор на вистинските движења. Ако се погледнат само индексите, може да се добие впечаток дека во годината на намалено производство, примената на мерката „принуден одмор“ (кога се исплаќа 70% од платата), редуцирањето на ис-

плати врз основа на прекувремена работа и, таканаречените, примања, невообичаено пораснале. За жал, нема официјални споредливи податоци, кои би ги покажале точните движења на примањата (споредливо би било кога би имале големини со вклучени надоместоци за минатата година, на пример). Од извори и пресметки на Синдикатот на индустрија, енергетика и рударство на Македонија - СИЕР, приближни до реалноста би биле индексите дадени во последната колона. Имено, ако се земе предвид дека кај вадењето руди од метал и производство на основни метали, исхраната, генерално, е организирана (не е зголемена платата врз таа основа), статистичкиот показател е реален. Кај другите пододдели, каде повеќето работодавачи исплаќаа надомест на трошоци за исхрана, ако на просечната плата остварена во 2008 година се додаде минималниот износ на тој надомест (20% од просечната плата во државата), па потоа се направи споредба со платата во 2009 година, тогаш би се добиле индексите дадени во последната колона од Табела 3. Значи, просечните плати во 2009 година, сепак, се помали од она што работниците го примале како нето износ во 2008 година, што, во најголем дел, е последица на влијанието на кризата.

Дури, условно речено, и при номинално „зголемени плати“ паѓа в очи дека вредноста на потрошувачката кошничка е повисока од просечната плата во производството на метални производи и, речиси, еднаква на нејзината вредност кај производството

на делови за моторни возила, додека во другите дејности, нејзината вредност изнесува над 70%, па дури и над 80% од просечната плата. Исклучок е рударството, каде платите се на позадоволително ниво. Притоа, не смее да се запостави фактот дека зборуваме за вредност на потрошувачка кошничка **за храна и пијалоци**, која би требало да ги покрие месечните потреби за прехранување на просечно четиричлено семејство. Во Македонија воопшто не се пресметува вредноста на „вистинската“ кошничка, односно просечните **вкупни** месечни потреби на семејството, што подразбира вклучување на трошоците за сите потреби на семејството (домување, комуналии, облека, обувки, хигиена, мебел, итн.). Нејзината вредност би била многу повисока и прашање е дали две просечни плати во помалку платените дејности би можеле да ја покријат.

Ова го поткрепуваат податоците на НБМ, според кои, во септември 2009 година се потрошени 76 милиони евра помалку отколку во септември 2008 година. Ова значително влијае врз БОП, бидејќи тој е високо зависен од потрошувачката во државата. Причините, се разбира, лежат во вкупното намалување на

потрошувачката, што, секако, е последица на намалувањето на приходите и на порастот на несигурноста.

На крајот може да се резимира дека:

- ◆ Последиците од глобалната економска криза во Македонија најмногу се почувствуваа во реалниот сектор, особено во индустриите кои значително придонесуваат кон вкупните девизни приливи во земјата и во кои се поголемите работодавачи (метална и електроиндустрија);
- ◆ Кризата доведе до пад на обемот на производството, што води кон намалување на бројот на вработените и нивото на нивните примања;
- ◆ Овие последици заедно имаат мултипликативно влијание врз вкупните последици од кризата, преку нивното одделно учество во формирањето на бруто општествениот производ;
- ◆ Последиците од социјален карактер се дополнителен „нус-производ“ кој ќе се чувствува многу подолго од економските последици на кризата.

Користени податоци:

Државен завод за статистика (2009), Соопштение број 6.1.9.63 од 27.10.2009 година

Државен завод за статистика (2009), Соопштение број 6.1.9.64 од 29.10.2009 година

Државен завод за статистика (2009), Соопштение број 4.1.9.79 од 24.11.2009 година

Државен завод за статистика (2009), Соопштение број 4.1.9.80 од 24.11.2009 година

Државен завод за статистика (2009), Соопштение број 4.1.9.62 од 09.09.2009 година

Народна банка на Македонија (2009), Месечна информација 08/2009 година

Народна банка на Македонија (2009), Квартален извештај, октомври 2009 година

**Mare Ančeva MSc, General Secretary
of the Trade Union of Industry, Energy
and Mining of Macedonia**

Review of the influence of economic crises to material and social position of the workers in metal industry, electro-industry and mining in Macedonia

Resume

In Macedonia the global economic crises had most severe influence in the sectors Mining, Quarrying and Manufacturing, and within the last, particularly in the manufacture of basic metals, production of parts for automobile industry, electro industry and manufacture of textiles. With the decrease of the level of industrial production, starting from October 2008, the employers decided to apply different measures for cost reduction among which: redundancies, “forced vacation” (or stand-by), decrease of negotiated pay, supplements and compensations, etc. Those measures couldn’t really contribute to the desired cost reduction, since the relatively low rate of labour costs in the total costs structure, but they contributed to worsening the material and social position of the workers.

The global crises affected Macedonian economy in certain degree, but its influence towards worsening the material and social position of the workers and to diminishing their purchasing power certainly multiplies the overall consequences. In this review of the influence of economic crises to material and social position of the workers in metal industry, electro-industry and mining there is presentation of:

- reduction of jobs in the mentioned industrial sectors/branches in the last 10 months;
- social, public and economic consequences from the reduction of number of employees in this part of the real sector;
- level of earnings of the workers in the same period;
- purchasing power of average wage of the sector/branch.

It is an empirical presentation based on (beside the official statistical data) findings and information gathered in the Trade Union of Industry, Energy and Mining of Macedonia, which organizes substantial number of employees in those sectors.